

Noves estratègies de seducció: estudis clàssics i Internet a secundària¹

Sebastià Giralt Soler,
XVè Simposi d'Estudis Clàssics,
Lleida, 21 d'octubre del 2005.

Introducció

A les generacions actuals ens ha tocat viure l'entrada en una nova era, l'era del coneixement, sostinguda per les grans innovacions tecnològiques del segle XX, que han culminat en l'aparició del nou entorn digital. Les tecnologies de la informació i de la comunicació (TIC) són ja essencials en la transmissió del coneixement, tant en l'àmbit del lleure com el de la formació. No és una moda passatgera. Es tracta de la primera revolució socioeconòmica que ofereix tecnologies directament implicades en el procés d'aprenentatge. Per tot això l'escola no pot quedar al marge d'aquesta transformació fonamental².

Ara bé, la incorporació generalitzada de les TIC a l'ensenyament no serà possible si el conjunt del professorat no s'hi involucra. Ja pot omplir l'administració els centres educatius amb tots els aparells i programes que calguin, que, si els docents no s'hi veuen amb cor o no en perceben la utilitat pedagògica, es malbarataran, com passa actualment amb les aules tecnològiques implantades a Extremadura³. Sens dubte l'element humà continua sent la clau. És imprescindible que la introducció dels mitjans tecnològics sigui paral·lela a la sensibilització i la formació del professors perquè s'hi vagin incorporant progressivament. Al capdavant seran ells qui tindran a les seves mans emprar-los o no en la seva tasca. L'administració catalana, com moltes altres, ha anat introduint les TIC a la xarxa educativa pública. Al meu parer s'ha fet, en general, d'una manera assenyadament progressiva, amb determinació però alhora amb prudència. La tendència ha estat a oferir una formació generalista, orientada a l'ensinistrament en les eines bàsiques, amb una oferta prou àmplia de cursos telemàtics de formació –a banda de la oportunitat creixent d'accedir a llicències d'estudi, moltes de les quals orientades a crear materials informàtics. Tanmateix, probablement la manera més efectiva d'incentivar els professors a utilitzar les noves tecnologies és fer-los veure quins recursos concrets li poden servir per millorar la docència de la seva matèria. No obstant això, el Departament d'Educació, a diferència del CEFIRE valencià, no ha organitzat de moment cursos especialitzats per al professorat de clàssiques, tot i que se n'han començat a oferir per àrees com llengües o socials.

És obvi que les aplicacions de la informàtica i Internet en els estudis clàssics són múltiples: redacció i publicació d'estudis, correu electrònic, servei de notícies, bases de dades, ajut per a l'edició crítica, emmagatzematge i disponibilitat de textos grecs i llatins –

¹ Les dades i les URL citades en la present comunicació corresponen al desembre del 2005, just abans de lliurar l'original als editors.

² Joan MAJÓ - Pere MARQUÈS (2002), *La revolució educativa en la era Internet*, Barcelona, Cisspraxis, pp. 19-101; Jorge REY VALZACCHI (2003), *Internet y educación: aprendiendo y enseñando en los espacios virtuales*, versió digital disponible al Portal educativo de las Américas <http://www.educoas.org/portal/bdigital/es/indice_valzacchi.aspx>, p. 225.

³ Vegeu per exemple el comentari (14-5-2005) que en fa Carlos CABANILLAS al *Blog del I.E.S. Santiago Apóstol* <http://iessapostol.juntaextremadura.net/blogs/index.php?blog=1&title=teniamos_que_ser_los_primeros>.

amb possibilitat de recerca lèxica— i de les seves traduccions, diccionaris, ús de fonts per a escriptures antigues, programes d'ajut a la traducció, elaboració de materials didàctics, recerca de bibliografia, imatges i altres tipus de dades, generació, arxivament i processament d'imatges⁴... Pel que fa a la majoria d'aquests usos les TIC ja tenen una forta implantació en l'entorn universitari, però centrada sobretot en les processos relacionats amb la recerca, mentre que experiències didàctiques com *Aula de Ilatí* (UAB) o *Electra* (UB) són menys freqüents. En la docència de la secundària tenen igualment una penetració força lenta.

Naturalment la meua comunicació no pretén abastar totes les aplicacions esmentades, sinó que simplement es proposa contribuir a estimular els professors de clàssiques, en especial de secundària, a endinsar-se en l'ús docent de les TIC, i en particular en la producció de materials basats en Internet.

Amb aquest objectiu presentaré en primer lloc, sense pretendre ser exhaustiu, un seguit d'eines amb les quals podem elaborar materials i activitats per a les nostres classes en un suport vàlid per a Internet, tal com mostraré amb alguns exemples de cadascuna d'elles. Es tracta d'eines que poden ser tremendament útils per a la docència dels estudis clàssics, que es poden fer servir després d'un període d'iniciació més o menys breu, sense necessitat d'aprendre un llenguatge de programació, i que són a l'abast dels professors de secundària, sobretot els que pertanyen a centres públics i són usuaris de la Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya (XTEC). Si no són d'accés lliure, com els descarregables des de *Softcatalà* < <http://www.softcatala.org> >, la majoria dels programes i altres recursos que esmentaré han estat distribuïts als centres pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya o són disponibles al portal de la XTEC < <http://www.xtec.net> >. N'hi ha una bona part que són objecte dels cursos telemàtics adreçats al professorat dins el marc de la formació permanent del Departament d'Educació per mitjà d'uns materials accessibles a través d'Internet < <http://www.xtec.net/formaciotic/curstele> >. Pel que fa als exemples que citaré, bo i defugint presentar un llarg repertori d'adreces⁵, només volen veure diverses maneres i diferents nivells

⁴ Existeixen diverses guies *online* per introduir els classicistes a la utilització de les TIC en la recerca o en l'ensenyament: Carlos CABANILLAS (2005), "El ordenador en el aula (de clásicas)", *Jornadas Lenguas y Cultura Clásicas, Llerena* < <http://usuarios.lycos.es/grammaticus/llerena> >; Sonja CAMERON - David FITZPATRICK, "Classics and the Internet: a practical resource", *LTSN Subject Centre for History, Classics & Archaeology* < <http://www.hca.heacademy.ac.uk/classicsinternet> >; CIRCE, "Manual" < <http://circe.cti.gr> >; Alessandro CRISTOFORI (2000), "Internet e la ricerca scientifica nelle discipline antichistiche", *Telemaco - Telemachos* < <http://www.telemaco.unibo.it/telemaco/esterni/ricsci.htm> >; Julian MORGAN, "A good practice guide for the use of ICT in Classics teaching", *J-PROGS programs* < <http://www.j-progs.com/varia/GPG.pdf> >; IDEM (2004), "Disco ut doceam: hands-on ICT in Classics teaching", *Classics Technology Center* < <http://ablemedia.com/ctcweb/showcase/morgandiscoutdoceam.html> >; James J. O'DONNELL (2001), "New tools for teaching" < <http://ccat.sas.upenn.edu/jod/teachdemo/teachdemo.html> >. La més completa i més adient per a secundària és potser el manual de CIRCE. Podeu veure també Daniel BÉGUIN (1999), "Les antiquisants face à l'informatique et aux réseaux", *Colloque: Comprendre les usages d'Internet*, École Normale Supérieure, París < <http://barthes.ens.fr/atelier/articles/beguिन-nov-96.html> >, i els articles Manuel LÓPEZ MUÑOZ (2002), "Delenda est machina? Informática y filología latina", *Revista de estudios latinos*, 2, pp. 235-250, i Cristóbal MACÍAS VILLALOBOS (2004), "El papel de Internet en el currículo de Clásicas", *Minerva*, 17, pp. 203-226.

⁵ Altres llocs són més adients per publicar una arauciografia o guia de recursos d'Internet per als estudis clàssics, per exemple les que ofereixo als webs *Labyrinthus* < <http://www.xtec.net/~sgiralt> > i, en col·laboració amb Pedro L. CANO, *Aula de Ilatí* (UAB) < <http://antalya.uab.es/pcano/aulatin> >, que s'han afegit a les ja clàssiques i més extenses *Rassegna degli strumenti informatici per lo studio dell'antichità classica* < <http://www.rassegna.unibo.it> >, des de 1995, i *Recursos en Internet para filólogos clásicos e indoeuropeistas* < <http://clasicas.usal.es/Recursos.html> >, des de 1999. Vegeu també Ramon TORNÉ, "Didàctica del món clàssic a través de les TIC: alguns recursos i experiències", *Jornada Espiral 2005: Aplicacions educatives lliures i innovadores de les TIC: recursos i experiències*. < <http://www.ciberespinal.org/jornada2005/comunica/rtorne.pdf> >. D'altra banda revistes com *Minerva* (Universidad de Valladolid) o *Auriga*, més orientada a la secundària,

d'utilització de cada recurs amb l'objectiu de demostrar-ne les possibilitats i l'accessibilitat a un gran nombre d'usuaris. La segona part cercarà de deixar esbossats uns punts de reflexió al voltant dels avantatges i inconvenients de la utilització docent d'Internet.

Abans de res convé advertir que les TIC són solament un instrument, tot i que d'una gran potencialitat, per millorar la docència. Però, com a tal instrument, no canvien necessàriament el model educatiu sinó que simplement esdevenen un suport per a la concepció pedagògica que hi hagi rere una determinada pràctica: quan el professor avesat a fer classes magistrals es limita a incorporar les presentacions multimèdia a les seves explicacions millora però no modifica essencialment la seva metodologia didàctica. Tot i així molts veuen la implantació de les TIC com una magnífica oportunitat per reconsiderar l'aprenentatge, per a una renovació pedagògica que ens ha de dur cap a un nou paradigma d'aprenentatge, basat en un paper més actiu de l'alumne perquè aquest, sol o en col·laboració amb altres companys, participi en la construcció del seu propi coneixement. Això ha d'implicar alhora un canvi en la funció del professor, que deixaria de ser l'única font del coneixement per esdevenir cada volta més guia i supervisor de l'aprenentatge⁶.

Eines a l'abast del professorat

Començaré per un dels instruments més bàsics i de més fàcil accés, que actualment s'està instal·lant a tots els centres públics de Catalunya: l'anomenada pissarra digital. La pissarra digital s'ha definit com un sistema tecnològic consistent en un ordinador multimèdia –connectat a Internet– i un videoprojector que projecta a gran format sobre una pantalla o paret allò que es veu al monitor de l'ordinador. Si, a més, disposa d'una pantalla mural tàctil, que permet controlar l'ordinador i fer-hi anotacions amb els dits a la manera d'un punter o llapis, s'anomena 'pissarra digital interactiva'⁷.

La pissarra digital ens pot servir simplement com a suport per a qualsevol mena d'element multimèdia a classe: passar imatges com ara fotografies i restitucions arqueològiques –en comptes de les antigues diapositives–, o bé esquemes solts, fer una presentació (p. ex. amb Impress d'OpenOffice o MS Power Point, que també permeten incloure imatges i esquemes), mostrar webs, fer veure vídeos digitals, DVDs i videoconferències o fins i tot escriure a la pissarra digital amb un editor de text com en una pissarra normal. Aquests mitjans poden il·lustrar l'explicació del professor o permetre als alumnes fer presentacions sobre un tema donat o indicar als seus companys algun web o material interessant per al tema que es treballa. Entre els moltíssims materials que podríem utilitzar en una classe tenim la reconstrucció de les termes de la vil·la de la Torre Llauder presentada pel Grup d'Història del Casal de Mataró al web *La presència del món romà a l'entorn de la riera d'Argentona* < <http://www.viaavgvsta.anonai.com/VVTLL6.html> >, una

sovint dediquen seccions a la presència dels estudis clàssics a Internet.

⁶ Martin CARNOY (2004), "Les TIC en l'ensenyament: possibilitats i reptes", < <http://www.uoc.edu/inaugural04/cat/carnoy1004.pdf> >; José Manuel ESTEVE (2005), "Internet en el aula. Un reto del presente", *V Jornadas TIC –Aragón*; Jesús BELTRÁN (2005), "¿Cómo aprender y enseñar con tecnología?" , *ibidem*, ambdues ponències eren accessibles al portal del *Programa Ramón y Cajal* < <http://ryc.educaragon.org> > però ara ja no s'hi troben; ELEARNINGEUROPA (2005), "El papel de las nuevas tecnologías en el aprendizaje", < <http://www.elearningeuropa.info> >.

⁷ La definició prové del *Portal de la pissarra digital*, de Pere MARQUÈS < <http://dewey.uab.es/pmarques/pdigital/ca/pissarra.htm> >, on es recullen nombrosos materials sobre aquest recurs: notícies, guia tècnica, propostes didàctiques... Entre altres publicacions hi trobareu Pere MARQUÈS i Pilar CASALS (2002), "La pizarra digital en el aula de clase, una de las tres bases tecnológicas de la escuela del futuro", *Revista Fuentes*, Universidad de Sevilla < <http://dewey.uab.es/pmarques/pizarra2.doc> >.

visita virtual al jaciment d'Herculà oferta per la Soprintendenza archeologica di Pompei < <http://space.reggionet.it/pompei/ercolanoqtrv/tour.htm> > o unes imatges per satèl·lit aconseguides per Google Earth < <http://earth.google.com> > de l'acròpolis d'Atenes i del fòrum de Roma. Altres exemples són l'audició del cant de Demòdoc en una aproximació a la tècnica musical dels aedes homèrics a *Homeric Singing* de Georg Danek i Stefan Hagel < <http://www.oeaw.ac.at/kal/sh> > o el recorregut virtual en tres dimensions per la restitució animada de les termes de la fortalesa romana d'Exeter dins el *Exeter City Council's Time Trail* < http://www.exeter.gov.uk/timetrail/02_romanfortress/bath_house.htm >.

Si ens volem endinsar en l'ús docent d'Internet, certament ens podem conformar a aprofitar els recursos que ja són a la xarxa, que són molts i variats: no solament webs destinats a l'educació sinó també webs no pròpiament educatius però amb materials interessants per a la docència. Tanmateix sovint ens trobarem que encaixen malament en el nostre sistema educatiu o bé en la nostra panificació de la matèria i això pot resultar un estímul per crear-ne de propis. En tot cas sí que resulta molt útil, a parer meu, que cada professor o cada departament prepari un centre de recursos amb els enllaços emprats a l'aula o aconsellats per al treball a casa, els programes de les matèries, un calendari, bibliografia i altres informacions, a fi de posar-ho a disposició tant dels professors com dels alumnes a través d'Internet. En trobareu exemples variats a l'*Anillo de Departamentos de Clásicas* < <http://iessapostol.juntaextremadura.net/latin/anilloclasicas.htm> >, als quals podem afegir el web de clàssiques de l'IES Gabriel Ferrater de Reus, portat per Àngel Martínez: *Cultura clàssica, llatí i grec* < <http://www.xtec.net/~amarti35> >. Per crear un web es pot emprar un editor HTML⁸, sigui Dreamweaver, FrontPage o, sense anar més lluny, alguns processadors de text com Writer d'OpenOffice (gratuït i de programari lliure) o MS Word, i obtenir un espai web personal a través de la XTEC < http://www.xtec.net/at_usuario/identificacio.htm > o a través d'un servidor gratuït –per exemple: <http://www.wanadoo.es> o <http://geocities.yahoo.com>. En realitat no costa gaire elaborar una pàgina web senzilla, atès que no és gaire diferent de redactar un document amb un processador de text. N'hi ha prou amb conèixer uns mecanismes bàsics: la creació d'enllaços que ens serviran per als menús, per a les referències internes o per a la connexió amb pàgines externes, el format del fons i de les fonts i la inserció d'imatges i taules. Complementàriament s'utilitzarà un client de FTP per trametre els arxius al servidor.

A més a més, atesa la importància que té la imatge en la creació de webs o en qualsevol ús de les TIC, és molt convenient tenir una destresa mínima en l'obtenció de les imatges –directament d'una càmera fotogràfica digital o a través de la digitalització de diapositives o fotos en paper per mitjà d'un escàner– i en el seu tractament posterior amb algun editor gràfic (Photoshop, Paint Shop Pro...). Cal tenir en compte que les imatges, en format JPEG o GIF, han de ser generalment de mida reduïda, si no volem alentir exageradament la descàrrega de la pàgina i no omplir més del compte l'espai web, igual que els documents de text que conformen el web tampoc no han de ser massa extensos.

Un altre dels atractius de l'aplicació d'Internet a l'ensenyament és la preparació d'activitats autocorrectives, que es poden inserir en pàgines webs. Els professors tenim fàcil accés a alguns recursos amb els quals podem elaborar-les sense necessitat de saber programar.

N'és un dels més populars gràcies a la seva facilitat d'ús és Hot Potatoes < <http://web.uvic.ca/hrd/halfbaked> >, un programa gratuït per als professors de centres públics que genera activitats en format HTML en les modalitats d'elecció múltiple, resposta breu, omplir buits, associació i mots encruats. D'aquest programa tan difós és fàcil trobar-ne

⁸ El llenguatge HTML (HyperText Markup Language) és el bàsic per al web.

nombrosos tutorials (p. ex. el de Fernando Mur < <http://www.ecomur.com/hotpotatoes> >). En la xarxa és possible veure'n exemples d'ús en diversos webs fets per professors del nostre entorn, com ara moltes de les activitats incloses dins els webs *Labyrinthus* < <http://www.xtec.net/~sgiralt> >, *Grec, llatí i mitologia* d'Imma Fígols < <http://www.xtec.net/~ifigols> > i *Euphorbia* < <http://www.xtec.net/~mbetriu2> > de Marià Betriu. N'és un recull ampli *Il sito del cyberteacher* de Paolo Cutini < <http://www.cyberteacher.it/esercizi.htm#latino> >. També és possible preparar-hi exercicis amb alfabet grec, com mostra *Ancient Greek Vocabulary*, University of Victoria < <http://web.uvic.ca/hrd/greek> >. Un programa alternatiu i gratuït és QuizFaber de Luca Galli < <http://www.lucagalli.net> >, tot i l'inconvenient que les activitats resultants només funcionen amb Internet Explorer.

Un altre recurs que ha tingut un èxit molt notable ha estat el Clic, un programa desenvolupat pel Departament d'Educació de Catalunya, sobre el qual trobarem informació, cursos, tutorials i aplicacions a *zonaClic* < <http://clic.edu365.com>>. La seva versió més avançada, anomenada JClic i realitzada en Java, permet realitzar a través d'Internet diversos tipus d'activitats educatives multimèdia –trencaclosques, associacions, exercicis de text, mots encreuats, sopes de lletres i altres–, amb l'avantatge de poder incorporar-les a un web. No tenim gaires exemples d'aplicacions en clic per a les matèries de clàssiques, però un de reeixit és *L'alfabet grec* < http://clic.xtec.net/db/act_ca.jsp?id=2367 >, elaborat per Àurea Pérez.

El darrer recurs desenvolupat pel Departament d'Educació són els Quaderns virtuals < http://clic.xtec.net/qv_web/ca/qv.htm >. Els Quaderns virtuals són un entorn d'aprenentatge digital, compatible amb diferents estàndards, que permet crear diferents tipus de preguntes per avaluar el progrés i el rendiment dels estudiants. Cada professor usuari disposa d'un espai al servidor de la XTEC per emmagatzemar els quaderns que vagi creant i els continguts multimèdia relacionats. Els tipus de preguntes que pot contenir un quadern són d'elecció múltiple, d'omplir buits, seleccions sobre imatges, ordenació, zones sensibles –en les quals es poden marcar zones o unir punts d'una imatge. El resultat pot ser una pàgina web amb una bateria de preguntes autoavaluatives. Ens en pot servir d'exemple *No a la violència contra les dones* de Joaquim Vilar < <http://clic.xtec.net/quaderns/biblioteca/ariadna/ca> >, el qual, malgrat que no ho sembli, té una certa relació amb la mitologia clàssica.

De tota manera cal reconèixer que les activitats que es poden preparar amb els programes esmentats són d'una gamma limitada i acaben esdevenint repetitives. Tot i així, en la meua opinió resulten molt útils –sempre que no se n'abusi i l'alumne se les prengui seriosament– en certs procediments com ara reforçar la gramàtica i tenen l'avantatge que permeten que l'alumne les faci pel seu compte, sense supervisió del professor.

Tanmateix els partidaris d'una pedagogia constructivista, ara en voga, critiquen el substrat conductista d'aquesta mena d'exercicis. Com a alternativa proposen altres tipus d'activitats orientades a l'objectiu que l'alumne construeixi el seu propi coneixement. Són treballs amb una estructura molt determinada, en els quals no val el “copiar i enganxar” sinó que la base ha de ser la transformació de la informació

Actualment la reina d'aquestes activitats és el webquest, creat el 1995 per Bernie Dodge (San Diego State University) i que ha fet furor en els medis educatius de tot el món. Un webquest –enfront de l'ús generalitzat 'webquest' en català hauria de ser de gènere masculí, perquè el substantiu català *quest* 'acció d'anar a la percaça d'alguna cosa' és masculí– es defineix com una activitat d'investigació en la qual el treball de l'alumnat,

normalment en grup, es basa en part o del tot en recursos que troba a Internet⁹. Per tenir una idea més clara de què és un webquest és recomanable visitar el web del mateix Dodge < <http://www.webquest.org> > i el de la Comunitat Catalana de WebQuests < <http://www.webquestcat.org> >, on es trobaran molts exemples i recursos per aprendre a fer-ne. Per la meua part he elaborat, a més d'un webquest sobre mitologia i pèplum, un llistat dels que s'aproximen al món clàssic < <http://www.xtec.net/~sgiralt/labyrinthus/internet/webquest.htm> >.

La germana petita del webquest és la cacera del tresor, un tipus d'activitat didàctica molt senzilla consistent en un seguit de preguntes i una llista de adreces de webs, de les quals es poden extreure o inferir les respostes. Algunes inclouen una "gran pregunta" al final, que requereix que els alumnes integren els coneixements adquirits durant el procés¹⁰. De moment només he trobat una cacera del tresor de tema clàssic: *La sociedad romana* de Carlos Cabanillas < <http://iessapostol.juntaextremadura.net/latin/cazatesoros/sociedad> >. Una cacera del tresor o un webquest es pot inserir dins d'un web editat per nosaltres o, si no en tenim i no ens vaga d'embranchar-nos-hi, es pot generar fàcilment des d'*Aula tecnològica siglo XXI* de Francisco Muñoz de la Peña < <http://www.aula21.net/Wqfacil> > o des de *PHP Webquest* d'Antonio Temprano < <http://www.phpwebquest.org> > (versió catalana: < <http://www.phpwebquest.org/catala> >).

D'altra banda un programa a parer meu amb molta potencialitat per a l'ensenyament, com demostren molts dels webs educatius realitzats per professors que estan apareixent a Catalunya, és el Flash, tot i que requereix força temps d'aprenentatge. En webs elaborats només amb Flash o bé amb Flash combinat amb un editor HTML podem introduir gran nombre i varietat de recursos per fer més atractives les nostres pàgines o les nostres classes: animacions, presentacions dinàmiques, exercicis interactius, reconstruccions virtuals... Les possibilitats són infinites, limitades tan sols per la imaginació, la capacitat tècnica i la paciència de l'autor. Em permeto posar com a exemple dues classes de recursos que he desenvolupat i que trobo especialment adients per als estudis clàssics: els mapes dinàmics d'evolució històrica i les visites virtuals a edificis de l'antiguitat., tots dos dins la secció *El laberint del Flash* < <http://www.xtec.net/~sgiralt/labyrinthus/flash/labflash.html> >. En canvi, en *El temple romà de Barcelona*, creat per Eduard Barrobés, Eloi Biosca i Santiago Quesada < <http://www.edu365.com/eso/muds/socials/temple/index.htm> > qui ha de reconstruir el temple de Barcino són els mateixos estudiants.

Així mateix, al web oficial dels Jocs d'Atenes 2004 < <http://www.athens2004.com> > trobem un viatge i la visita virtuals al santuari d'Olímpia < http://www.athens2004.com/MMResource/diorganosi/ancient_en.htm >. S'hi contempla el santuari i cada edifici restituït i s'hi veu en moviment els actes principals que se celebraven durant els Jocs. El colofó per al Flash ens el posa una mostra esplèndida de les seves potencialitats: *The Greek mythology website* < <http://www.wingedsandals.com> >, produït per l'Australian Broadcasting Corporation sota la idea i la direcció de Rosie Allimonos, en associació amb el Centre for Classics and Archaeology de la University of Melbourne (2003), és un web sobre mitologia grega des d'on podem fer veure als nostres alumnes més joves pel·lícules de dibuixos animats en Flash d'alguns mites grecs.

⁹ Jordi ADELL (2004), "Internet en el aula: las WebQuest", *Edutec. Revista Electrónica de Tecnología Educativa*, 17 < http://www.uib.es/depart/gte/edutec-e/revelec17/adell_16a.htm >; Número monográfico: WebQuest, *Quaderns digitals* (2004) < <http://www.quadernsdigitals.net> >.

¹⁰ Jordi ADELL (2003), "Internet en el aula: a la caza del tesoro", *Edutec. Revista Electrónica de Tecnología Educativa*, 16 < <http://edutec.rediris.es/Revelec2/revelec16/adell.htm> >.

Un altre recurs inserible en un web és un vídeo que reproduïx, per exemple, alguna activitat que hàgim realitzat amb els alumnes. Amb aquest objectiu la XTEC posa a la disposició dels centres i del professorat un servei per publicar a la xarxa produccions tant d'àudio com de vídeo, que proporciona 200 MB d'espai amb el format multiplataforma.rm, des de l'adreça < <http://www.xtec.net/video/vixtec> >. En el web dels centres valencians *Culturaclasica.net* podem veure'n una aplicació didàctica: la representació per part d'alumnes d'unes noces romanes (< mms://217.76.128.22/culturaclasica.net/boda_romana.wmv >).

D'altra banda, el recurs de la xarxa més susceptible de ser expressió personal alhora que eina educativa és probablement el bloc. Els blocs –terme escrit amb c en la forma catalana acceptada recentment pel TERMCAT–, coneguts també com a bitàcoles, o amb el seu nom originari anglès *weblogs* i *blogs*, han tingut una enorme expansió en els últims dos anys a tot el món. Es tracta d'una publicació web entorn d'una línia temàtica, actualitzada freqüentment amb textos no molt extensos –anomenats en anglès *posts*, que es pot traduir com a 'entrades' o 'apunts'–, sovint de caire personal i col·locats en ordre cronològic invers, als quals els lectors poden afegir comentaris. Quan el bloc és de tema educatiu s'anomena 'edubloc': s'hi poden compartir les experiències i les opinions dels professors amb els col·legues però també s'hi pot incentivar la participació dels alumnes¹¹ o demanar-los que obrin els seus propis blocs. És probable que el bloc sigui el sistema més fàcil i immediat d'obrir una pàgina web senzilla i d'iniciar-se en el món del HTML, perquè sol publicar-se en un espai ofert per un proveïdor gratuït i dissenyat automàticament segons una plantilla triada, de manera que només cal preocupar-se de què s'hi escriu. De món clàssic en van apareixent poc a poc: podem esmentar *Els dies de Dèdal* < <http://diesdededal.blogspot.com> >, un bloc en el qual utilitzo la premsa digital per mostrar l'actualitat dels clàssics; *Los sueños de Hermes* < <http://assessoria.zoomblog.com> >, que serveix de butlletí informatiu de l'Assessoria de Cultura Clàssica del CEFIRE de Sagunt, o el *Blog de Carlos Cabanillas*, sobre educació, cultura clàssica i TIC < <http://carloscabanillas.zoomblog.com> >. El mateix Cabanillas publica un diari de classe en un altre bloc < <http://auladelatin.blogspot.com> >. En l'àmbit de la literatura llatina destaca *Martialis. The epigrams of Martial* < <http://martialis.blogspot.com> >, un bloc on van apareixent dia a dia els epigrames de Marcial en versió original i anglesa (aturat des de fa uns mesos). Finalment, com a curiositat, podem visitar *Deus ex crapula* < <http://www.livejournal.com/users/beluosus> >: un bloc escrit en llatí per un punk que es fa dir C. Punkus Maximus Geta, en el qual s'observa el seu progressiu domini de la llengua.

L'última classe d'instruments dels quals m'agradaria parlar són els de treball en xarxa, una de les virtualitats més destacables d'Internet. Deixant de banda l'ús comercial, el que podríem anomenar la Internet 'lliure' o 'oberta' es caracteritza per l'esperit o la manera de fer que podríem definir com "entre tots ho farem tot", amb la generosa participació d'un nombre més o menys elevat de persones. D'aquí l'auge de les tasques i dels entorns col·laboratius, com ara les enciclopèdies virtuals col·laboratives, elaborades amb aportacions gratuïtes de molts especialistes d'arreu, que queden lliurement a l'abast de la consulta de tothom. A casa nostra el grup Didàctica i Multimèdia (DIM), nascut a la Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, ha impulsat dues enciclopèdies virtuals col·laboratives desenvolupades per mestres i professors, l'una en castellà < <http://dewey.uab.es/pmarques/dim/evc.htm> > i l'altra, de moment encara embrionària, en català < <http://pangea.org/dim/evdim> >. Totes dues preveuen incloure recursos de grec i de llatí entre la resta de matèries de tot el cicle escolar.

De tota manera, és patent que l'enciclopèdia virtual col·laborativa per excel·lència és

¹¹ Per exemple al bloc del departament de llatí de l'IES Melchor de Macanaz < <http://latin.blogcindario.com> >.

la *Wikipedia* < <http://www.wikipedia.org> >, una iniciativa d'abast mundial amb versions independents en més de dues-centes llengües. Des de la mateixa organització es reconeix que, atès el seu caire obert, el vandalisme i la inexactitud són problemes constants a la *Wikipedia*. Però, malgrat alguns conflictes esbombats pels mitjans de comunicació, el seu prestigi va creixent. A nosaltres ens interessen concretament dues iniciatives d'enciclopèdies wiki, obertes, com no, a la col·laboració de tothom. En primer lloc el llatí és una de les llengües en què es redacta la *Wikipedia*. La *Vicipaedia Latina* < <http://la.wikipedia.org> > ofereix, per ara, uns 4000 articles en llatí, tot i que la majoria són sumaris. A més a més la lliure participació fa que hi hagi errors lingüístics –cal anar amb atenció, doncs, si la feu servir per a classe–, malgrat que es van corregint progressivament. Pel que fa a versió en grec antic, encara és un projecte del qual s'ha parlat però sense arribar a hores d'ara a concretar-se¹². També hem d'esmentar *The wiki classical dictionary* < <http://www.ancientlibrary.com/wcd> >: projecte de *The ancient library*, començat tot just el 2005, per elaborar una enciclopèdia wiki en anglès dedicada al món antic.

El wiki també s'està començant a utilitzar a les escoles per fer treballs en grup no presencials, o per publicar els apunts d'una matèria com va fer Carlos Cabanillas amb apunts de llatí < <http://cabanillas.eapuntes.com> >, que ara semblen estar fora de servei per problemes del servidor.

Hi ha d'altres instruments que pretenen promoure la col·laboració o almenys la comunicació entre professors de clàssiques i donar la possibilitat de compartir experiències i recursos. Poden ser iniciatives institucionals o bé individuals o d'un grup de professionals. En aquest darrer cas sovint aprofiten plataformes gratuïtes, malgrat haver de pagar el peatge de la publicitat. Entre aquestes eines trobem els anells, en els quals s'inscriuen webs que comparteixen un mateix interès, per exemple el món clàssic o el llatí, i que permeten anar passant d'un a un altre, com el ja citat *Anillo de Departamentos de Clásicas* i el *Latinteach Webring* < <http://v.webring.com/webring?ring=latinteach&list> >. Els fòrums virtuals són espais de discussió i de trobada que permeten als usuaris deixar les seves demandes o contribucions, per exemple el *Forum de Labyrinthus* < http://boards3.melodysoft.com/app?ID=forum_romanum > o *Món clàssic*, àrea temàtica oberta al nou *Fòrum* de la XTEC < <http://phobos.xtec.net/forum/viewforum.php?f=32> >. Quant a les llistes de distribució d'*e-mail*, els participants s'intercanvien missatges electrònics. N'és una mostra *Hermes comunitat virtual*, associada a *Labyrinthus* < <http://es.groups.yahoo.com/group/hermesvirtual> >. Pel que fa als xats, fòrums i altres àmbits *online* destinats a practicar el llatí "viu", hi ha qui els veu com un bon mitjà per a l'aprenentatge i la pràctica de la llengua¹³.

*Apunts per a una valoració de l'ús didàctic d'Internet*¹⁴

Si se'm permet, a l'hora de avaluar els pros i contres d'Internet com a entorn educatiu partiré de la meua experiència personal. D'ençà del moment en què vaig començar a emprar Internet a la docència dels crèdits i les matèries que anteriorment impartia amb mitjans tradicionals he tingut ocasió d'observar la diferència i m'he adonat més clarament de l'atracció que exerceixen en els alumnes. En efecte, les mateixes o similars activitats abans

¹² < http://la.wikipedia.org/wiki/Disputatio:Pagina_prima#Vicipaedia_in_lingua_Graeca_antiqua >.

¹³ Cristóbal MACÍAS VILLALOBOS, "El latín como lengua de uso en Internet", *Minerva*, 15 (2001) 329-344.

¹⁴ Per a una aproximació general al valor educatiu de les TIC i Internet vegeu, per exemple, MAJÓ - MARQUÈS (2002), *La revolución educativa...*, pp. 133-330, REY VALZACCHI (2003), *Internet y educación...*, pp. 223-247.

presentades de manera tradicional, en suport paper, ara en suport telemàtic tenien una acollida molt més positiva. No tan sols perquè la presentació fos visualment més atractiva gràcies a la combinació d'imatges, textos i el disseny web –amb més possibilitats per l'ús de colors i la llibertat de distribució–, sinó en especial per la interactivitat que permeten les noves tecnologies: des del simple clic del ratolí que permet passar d'una secció a una altra o anar avançant, fins a l'elaboració d'activitats específicament dissenyades per ser autoavaluatives. N'és el resultat que els alumnes s'hi impliquen molt més, a causa de l'exigència d'un capteniment més actiu, i, quan hi ha resposta de l'ordinador, per un estímul immediat, que facilita l'aprenentatge a partir dels errors.

A més Internet dona molta més facilitat i rapidesa a l'hora d'accedir a una gran abundància i varietat de materials multimèdia i integrar-los en la docència: fotografies de restes i objectes arqueològics, reconstruccions dibuixades o virtuals, reproduccions de pintures i escultures de tots els temps que formen la tradició clàssica, textos literaris, explicacions històriques, animacions, documents sonors, vídeo... La multiplicitat de recursos no solament dona atractiu i varietat a la docència sinó que ajuda a la comprensió i concreció d'allò que s'estudia.

Un altre gran avantatge és la interconnectivitat que ofereix el llenguatge hipertextual, gràcies als enllaços o *links*, que permeten passar d'un tema a un altre per tal d'ampliar-lo o veure la relació entre tots dos. Així, el llenguatge hipertextual, igual que la varietat de recursos tot just citada, dona molt de joc a la interdisciplinarietat i permet donar del món antic una visió global que incorpori llengua, història, vida quotidiana, religió, mitologia, pensament, art i literatura, tot trencant els compartiments estancs que sovint ofeguen l'ensenyament acadèmic. Permet, per exemple, comentar els textos llatins amb *realia* a *Aula de llatí* de Pedro L. Cano < <http://antalya.uab.es/pcano/aulatin/lilibreIII/texto2.htm> > o enllaçar el poema *Ítaca* de Konstandinos Kavafis amb comentaris en l'edició electrònica de Laura Borràs < http://www.uoc.edu/humfil/ct/Hiper_educatiu/itaca/itaca.htm >.

Tot això fa possible elaborar materials amens alhora que formatius, sense haver de reduir-ne el rigor científic. Per als docents un dels avantatges més atractius d'Internet, segons la meua experiència, és poder crear els propis materials i dissenyar-los sense perdre el control de tot el procés. Ofereix la possibilitat de desenvolupar la nostra creativitat professional en l'elaboració de materials didàctics i de fer-los públics i donar-los a conèixer als col·legues sense mitjancers. La xarxa dona pas, d'aquesta manera, a la democratització de la producció informativa, i no solament hi tenen accés els professors sinó també els estudiants, la qual cosa els suposa un estímul afegit.

Naturalment l'avantatge és en doble direcció, ja que, de la mateixa forma, podem conèixer i aprofitar els recursos que utilitzen altres professors de clàssiques o de matèries relacionades del nostre entorn o fins de la resta del món, si som capaços de superar les barreres idiomàtiques. Això vol dir que podem prendre idees o, fins i tot, després de demanar-li el corresponent permís, podem adaptar un recurs elaborat per un col·lega, si cal per mitjà de la traducció¹⁵. És molt probable que l'autor hi consenti, afalagat per l'interès que desperta el seu treball fora del seu àmbit lingüístic.

Internet, doncs, és un mitjà potentíssim per posar-nos en contacte professionals que treballem en els mateixos temes –i en el nostre cas no solament de diferents centres o poblacions sinó fins i tot de diferents països d'Europa i d'Amèrica, on amb més o menys fortuna s'imparteixen les nostres matèries. Webs com la de CIRCE a nivell europeu <

¹⁵ Per exemple en el web del seu departament < <http://alerce.pntic.mec.es/~rmarti41> > Rogelio Martínez del Oro ha traduït activitats del web francès *Gratumstudium* < <http://www.gratumstudium.com> >.

<http://circe.cti.gr> >, fòrums, llistes de distribució i altres recursos dels quals he parlat ens haurien de permetre intercanviar materials, idees i experiències a fi d'estar permanentment al dia, aprendre de manera contínua i renovar la pròpia tasca amb l'ajuda dels col·legues – necessitats bàsiques dins un entorn en evolució i canvi constant–, a més de la possibilitat de dur a terme projectes comuns. Des del meu punt de vista en el nostre àmbit aquestes potencialitats estan infrautilitzades, si bé cal esperar que la progressiva extensió de les TIC n'ampliï els usuaris. Així mateix, resulten encara molt incipients les iniciatives de treball col·laboratiu i en xarxa entre docents. En general als professors ens costa sortir del dia a dia i de l'aïllament en què fins ara hem tendit a fer la nostra feina, però la suma d'esforços individuals multiplicaria la nostres potencialitats i representaria un benefici per a un ampli conjunt de professionals i la possible consecució d'uns recursos de gran abast. N'és un magnífic exemple *VRoma* < <http://www.vroma.org> >, fruit de la col·laboració de professors i estudiants nord-americans¹⁶.

Sens dubte la possibilitat tècnica no basta per trencar les velles rutines, si no es produeix alhora un canvi de mentalitat, que sol ser més lent. La meua experiència en aquest sentit és que costa que una iniciativa d'aquest tipus aconsegueixi una participació alta i, probablement, l'èxit depèn força del fet que hi hagi un ampli col·lectiu sensibilitzat al darrere, que hi doni suport i la dinamitzi, com passa amb la llista del ja esmentat grup DIM entorn de l'educació i TIC < <http://groups.yahoo.com/group/DIM-UAB> >, un bon exemple de com els docents es poden organitzar entre ells mateixos per donar-se autoformació, consells i estímuls.

D'altra banda el treball col·laboratiu pot ser protagonitzat pels mateixos alumnes com una eina d'aprenentatge més, fins i tot entre diversos centres situats en poblacions i països diferents, si se supera el problema de la llengua.

La utilització d'Internet permet més flexibilitat en l'ensenyament tot obrint noves vies per al tractament de la diversitat, amb diferents nivells segons l'usuari, i per a una major adaptació al ritme d'aprenentatge de cada alumne, amb la possibilitat de combinar les tècniques d'educació presencial amb les pròpies de la formació a distància (*e-learning*). L'ensenyament relaxa, doncs, els lligams de temps i espai que abans el tenallaven i dota l'estudiant de més autonomia en l'aprenentatge.

Finalment, ben utilitzada Internet és un bon mitjà per explorar el món i conèixer altres cultures, tot i que òbviament no hi són en absolut alienes les desigualtats i els problemes que afecten la humanitat en tots els àmbits. És una finestra al món des de l'aula, a cop de ratolí.

Tanmateix, a desgrat del gran profit que podem treure de l'ús docent d'Internet, és obvi que no està tampoc lliure d'inconvenients i riscos, sobretot si no es prenen les mesures adequades per pal·liar-los. Per començar la mateixa democratització de la producció informativa que tot just he valorat positivament té la contrapartida que no hi ha cap dels filtres de qualitat pels quals solen passar, amb criteris més o menys adequats, les publicacions impreses o el material audiovisual. En tractar-se d'una xarxa lliure i no planificada, es multipliquen els components d'atzar, anarquia i incoherència que sempre han intervingut en menor o major mesura en l'acadèmia, com en qualsevol altra activitat humana. En efecte, Internet pot ser un caos per al no iniciat: els milers de referències que en ocasions ens retorna una demanda amb un cercador pot arribar a provocar una sensació d'aclaparament i saturació per la incapacitat d'abastar tots els enllaços, una sensació agreujada perquè enmig d'un aparent desordre trobem tones d'escombraries, gran quantitat de pàgines irrellevants o fins i

¹⁶ John GRUBER-MILLER (1999), "The collaborative website as learning environment", *Coe-Cornell Technology Workshop* < <http://people.cornellcollege.edu/jgruber-miller/collaborate.htm> >; Barbara F. McMANUS (2002), "New computer and technological resources for Latin language", *Instruction Pedagogical Workshop at the University of Maryland*, < <http://www.vroma.org/~bmcmanus/marylandtech2.html> >.

tot plenes d'errors al costat d'adreces molt útils. Això ens col·loca davant la necessitat de trobar-hi un ordre i de discernir quins materials són vàlids i quins no. Certament per a un especialista no sol resultar difícil distingir els webs poc rigorosos a causa de la falta de preparació dels seus autors, per bona voluntat que hi posin, o d'una falsedat deliberada. Tanmateix els estudiants de secundària –com és natural en la seva fase d'aprenentatge–, no tenen prou criteri per distingir les informacions errònies o poc precises de les correctes i solen caure en la tendència a creure's acríticament tot el que ensopeguen a Internet. En conseqüència ha de ser el professor qui s'ha d'imposar la tasca de fer-ne la tria i dedicar-hi prèviament un temps a realitzar la recerca i la selecció dels recursos necessaris. A més a més, en el nostre món, en el qual la informació, adequada o inadequada, és per tot arreu i a l'abast de tothom el principal problema serà cada cop més la manera de trobar la que és realment pertinent. Convé que els professors fem reflexionar els nostres alumnes sobre els mecanismes per cercar informació i sobre la fiabilitat de la informació obtinguda.

En aquest sentit se solen indicar un conjunt de criteris de fiabilitat que ens ajuden a jutjar si un web mereix la confiança del docent o de l'estudiant¹⁷:

1. Rigor: s'ha de comprovar si els continguts són acurats. Una possible guia són certs indicis reveladors com ara si queda clar qui n'és l'autor o l'editor, si hi ha una adreça de contacte, quina n'és la finalitat i si el contingut s'hi acorda, si es reconeixen les fonts o bé si els enllaços externs són, al seu torn, de confiança.
2. Autoritat: convé demanar-se si disposa de suport institucional segons indica un domini educatiu o oficial (per exemple amb els sufixos .edu, .gov) o, per contra, en un domini comercial o un servidor lliure, o bé si té molta publicitat o una finalitat comercial.
3. Objectivitat: ens preguntarem si s'hi observa un esbiaixament no acadèmic.
4. Actualitat: és convenient mirar si hi ha indicació de quan va ser construït o actualitzat i si segueixen en funcionament els enllaços externs.
5. La presentació també ens dóna pistes: no és gaire bon senyal si és cridanera i bigarrada.

Un altre problema ben conegut de la xarxa és la seva inestabilitat, que pot resultar especialment desconcertant per als estudiosos de la mil·lenària tradició grecoromana: de vegades ens trobem que uns recursos molt útils han estat desplaçats una adreça diferent, o en el pitjor dels casos, han desaparegut sense deixar rastre. En conseqüència val la pena, si és possible, desar per a ús particular una còpia de certs materials d'especial interès; també és oportú comprovar els recursos que pensem usar abans de portar els alumnes a l'aula d'informàtica o d'utilitzar la pissarra digital, sobretot si fa temps que no els hem consultat, i, si cal, buscar-ne d'alternatius, i convé que estiguem atents al canvis i novetats continus. A més, abans de fer una sessió a l'aula d'informàtica és recomanable comprovar el bon funcionament dels aparells i la instal·lació dels programes necessaris i no deixar de preveure unes activitats alternatives per si hi ha cap imprevist.

D'altra banda es pot pensar que Internet fomenta les d'estratègies de mínim esforç, de l'estil de "copiar i enganxar". Sens dubte és cert, almenys en part. El que abans es copiava d'una enciclopèdia ara es baixa d'Internet. Només cal pensar en el famós *Rincón del vago* < <http://www.rincondelvago.com> >, on evidentment no falten apunts i treballs de llatí, grec i cultura clàssica. Per tal d'evitar-ho els professors han de procurar posar activitats més creatives, en les quals els alumnes hagin de processar la informació aconseguida. Així mateix és necessari defugir associar Internet amb una activitat lúdica que comporta un aprenentatge superficial, per un malentès concepte del que podríem anomenar 'edutreteniment' –com a traducció de l'anglès *edutertainment*.

¹⁷ Vegeu la guia de CAMERON i FITZPATRICK citada.

Un altre risc innegable és que Internet, amb els enllaços i la possibilitat d'accedir a una gran varietat de recursos no solament d'estudi sinó també de lleure, afavoreix la dispersió i la pèrdua de temps, sigui per una desviació cap a qüestions paral·leles o cap a espais d'entreteniment. Això implica que, a l'aula d'informàtica, el professor ha d'estar vigilant i, sobretot, cal que les activitats que proposa estiguin perfectament pautades segons una estructura ben definida, encara que siguin de resposta oberta, amb unes orientacions clares i una selecció breu de recursos. I pel que fa a la rigidesa en la interacció ordinador-alumne que es pot produir en exercicis autocorrectius se superarà si obrim el ventall d'activitats amb d'altres de més creatives en les quals els alumnes col·laborin entre ells.

Finalment una preocupació sovint expressada per la gent de lletres davant l'avenç imparable de les TIC és el perjudici que poden causar al llibre imprès. Segurament el llibre tal com el coneixem no desapareixerà sinó que coexistirà amb el format digital en una especialització d'usos: les consultes es faran en recopilacions electròniques mentre que la lectura seguida es continuarà fent en llibres impresos. Ara bé, en la meua opinió, és ben real el perill que el multimèdia contribueixi a allunyar encara més les noves generacions de la lectura com a font de plaer, de coneixement i de reflexió. Per això potser valdria la pena aprofitar Internet com un nou mitjà de promoció literària. Vegeu per exemple *Actilingua* de Bea Marín < <http://www.actilingua.net> > o *Hermeneia* (UOC) < <http://www.uoc.edu/in3/hermeneia> >. Per contra també crec que Internet és, ja a hores d'ara, el millor mitjà per trobar llibres o articles i obtenir-los en biblioteques, llibreries o a la mateixa xarxa.

Un repte per als estudis clàssics

Tant els nostres estudiants com el conjunt de la societat esperaran que els professors d'ara afrontem el repte de la introducció de les TIC al sistema educatiu. Els nois i noies viuen cada cop més immersos en les noves tecnologies i hi recorren per omplir el lleure. No hi ha dubte que els adolescents estan cada volta més avesats a l'ús de les noves tecnologies multimèdia i són més destres a entendre'n el funcionament. Sens dubte, aplicar les noves tecnologies a l'àmbit educatiu és la millor manera de preparar-los per a les etapes de l'ensenyament postsecundari i del treball en un món en evolució que demana una formació i una actualització contínues, així com perquè esdevinguin capaços d'exercir una ciutadania de ple dret, prou ben informats per decidir i participar activament en el seu entorn.

Alhora és evident que el professorat necessita el suport de l'administració per afrontar aquest repte i que l'adquisició de les competències necessàries només es podrà fer progressivament. S'ha de pensar que allò que al principi pot costar amb la pràctica esdevé fàcil. Amb el temps el professor haurà de passar de dedicar-hi una sessió excepcional, per trencar la rutina i al marge de la programació que ha projectat per a la matèria, a fer-ne una de les eines habituals d'aprenentatge. Això no vol dir evidentment que hagi de ser l'única: el professor ha de sospesar en cada ocasió quin és el procediment més adequat, de vegades serà Internet, de vegades altres de més tradicionals com una explicació oral, llibres, fotocòpies...

D'entrada ens pot semblar que la incorporació de les TIC representa més esforç i temps necessaris per a la formació del docent, la recerca i selecció de recursos i la preparació de les classes. Però hem de pensar que també ens facilita moltes tasques, sovint aquelles més mecàniques i repetitives com una recerca que abans es podia allargar dies i que ara es resol en uns minuts o la còpia d'un text, que descarreguem d'una biblioteca digital, i, així, ens dona més temps per a feines més creatives i estimuladores. Ara bé, sens dubte la formació permanent esdevé clau, atès que en l'era que ara encetem el cicle de renovació del coneixement és molt inferior a la vida humana: una persona ha d'anar aprenent al llarg de la

seva vida i no solament en una etapa inicial de formació.

Malgrat els inconvenients potencials –però no pas insuperables d’Internet–, els professors d’estudis clàssics no ens podem girar d’esquena a un mitjà en expansió amb grans potencialitats i amb un poder d’atracció especialment gran entre els estudiants, si volem que les nostres matèries continuïn mantenint un espai dins el sistema educatiu del segle XXI. Ben al contrari, hem de convertir Internet i les TIC no pas en uns enemics sinó en un aliats, uns poderosos mitjans que ens ajudin a potenciar i posar al dia la capacitat de seducció conservada pels clàssics al llarg de segles. Igual que Atena va augmentar la bellesa d’Odisseu perquè seduís Nausica (*Odissea*, VI, 229-237) o Venus la d’Eneas perquè enamorés Dido (*Eneida*, I, 588-593), les TIC obraran el prodigi d’acréixer l’encís de les llengües i la cultura clàssiques.